

Kültürel Miras Alanlarının Korunmasında Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin İrdelenmesi

Examination of Multi-Criteria Decision-Making Methods in the Conservation of Cultural Heritage Sites

 Özge ÖZTÜRK AŞAN¹, Elmas ERDOĞAN¹

Özet

Kültürel mirasın korunması genellikle kamu kaynaklarından sağlanmaktadır. Çeşitli paydaşların tercihlerinin yanı sıra, genellikle çatışan bir dizi çoklu ve heterojen kriter kültürel ve doğal çevre korumada karar verme süreçlerini etkilemektedir. Bu kapsamda; söz konusu alanların korunmasında çok kriterli yaklaşımlar, çoklu göstergeler ile ele alınması gereken kültürel miras alanlarının uyarlanabilir yeniden kullanım stratejilerini belirlemede tatmin edici metodolojik bir çerçeve sunmaktadır. Bu çalışma; kültürel miras alanlarının korunmasında ve sürdürülebilirliğinde çok kriterli karar verme yöntemlerinin sürece olan katkısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın ilk bölümünde; kültürel miras alanları ve sınıflamasına ilişkin kavramsal çerçeve ortaya konmuş, ikinci bölümde; kültürel miras korumada karar verme süreçleri irdelenmiş, üçüncü bölümde; sıklıkla kullanılan çok kriterli karar verme yöntemleri, bu yöntemlerin genel işleyişi ve kültürel miras alanları için kullanım olanakları değerlendirilmiştir. Son bölümde ise; çok kriterli karar verme yöntemlerinin kültürel miras alanları ile ilgili koruma çalışmalarına katkısı aktarılmıştır. Genellikle tek yapı ölçeğinde uygulama olanağı bulan söz konusu sistemler araştırmacılara bütüncül olarak korunması gereken farklı bileşenlere sahip arkeolojik sit alanları, geleneksel konut dokuları, kentsel sit alanları ve tarihi kent merkezleri gibi çevrelerin korunmasında da öncül olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras alanları, Kültürel miras, Koruma, Karar destek sistemleri, Çok kriterli karar verme yöntemleri

Abstract

The protection of cultural heritage is generally provided from public resources. In addition to the preferences of various stakeholders, an often conflicting set of multiple and heterogeneous criteria influence decision-making processes in cultural and natural environment protection. In this context; multi-criteria approaches in the protection of these areas provide a satisfactory methodological framework for determining adaptive reuse strategies of cultural heritage areas that need to be addressed with multiple indicators. This study; it aims to reveal the contribution of multi-criteria decision-making methods to the process in the protection and sustainability of cultural heritage sites. In the first part of the research; the conceptual framework for cultural heritage sites and their classification has been presented, in the second part; decision-making processes in cultural heritage protection were examined, in the third part; the frequently used multi-criteria decision-making methods, the general operation of these methods and the possibilities of use for cultural heritage sites were evaluated. In the last part; the contribution of multi-criteria decision-making methods to the conservation studies related to cultural heritage sites has been conveyed. These systems, which generally have the opportunity to be applied at the scale of a single building, will also be a pioneer in the protection of environments such as archaeological sites with different components that need to be protected holistically, traditional housing patterns, urban sites and historical city centers.

Keywords: Cultural heritage sites, Cultural heritage, Conservation, Decision support systems, Multi-criteria decision making methods

1. Giriş

Kültür mirasının korunması, toplumsal ve evrensel değer kavramları ile yakından ilişkilidir. İnsanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar var olan toplumlar önem ve değer verdikleri şeyleri koruma eğiliminde olmuşlar, bu doğrultuda kültürel mirasın neden önemli olduğu ve korunmasının gerekliliği irdelenmekte ve belli yöntem ve kriterler kapsamında koruma olgusu gündeme gelmektedir.

Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının oluşturduğu kültürel miras değerleri; geçmişti öğrenmek ve toplumların güncel yaşam alanlarının tasarımında kadim kültürlerin özgün çözümlerinden yararlanmak, gelecek nesillere bu deneyimleri bir belge olarak aktarmak gibi nedenlere bağlı olarak korunması gereken değerlerdir.

Kültürel mirasın sahip olduğu belgesel, tarihi, estetik/mimari değer, kullanım değeri, az bulunurluk ve yöreye özgü olma değeri, çevresel anlamda bütünsellik değeri kültür varlığının niteliğini belirleyen alt bileşenler olarak koruma yaklaşımında belirleyici olmaktadır.

Kültürel mirasın korunmasında, karar verme süreçlerinin çok yönlü olması nedeni ile bazı problemler ile karşılaşmaktadır. Bugüne kadar kullanılan ve genellikle bireysel tecrübelerle, fizibilite çalışmalarına ve neden-sonuç bağlantısına dayanan yöntemlerin tercih edilmesi söz konusu problemlerin çözümünde yetersiz kalmaktadır. Karar verme sürecinde alınan yanlış kararlar kültürel miras değerlerini tehdit etmektedir.

Kültürel mirasın korunmasında, karar verme süreçlerinde çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanılması ve bu yöntemlerin değerlendirilmesinde yararlanılabilecek karar destek sistemlerinin, kültürel miras korumanın sürdürülebilirliğine olan katkısı bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

2. Kültürel Miras ve Miras Alanları

Miras, önceki nesiller tarafından bugüne aktarılan her şey olarak tanımlanabilir. Yaşanılan çevre, kullanılan ulaşım araçları, ibadet yerleri, ekip-biçilen tarlalar, köyler, kasabalar, şehirler ve bir bütün olarak bir önceki neslin sonrakine aktardığı her şey miras kavramı içine girmektedir. Miras kavramı bu aktarımın bütünü ifade etse de; zaman içinde, yalnızca faydalarının ötesinde nedenler ile değer kazanan yerler, nesnelere, bilgi ve beceriler kavram ile özdeşleşmiştir. Başka bir deyişle; miras kavramı işlevsel kullanımların ötesinde manevi bir değere sahiptir.

Tarihi ve toplumsal evrim süreçlerinde üretilen tüm maddi ve manevi değerler, bu değerlerin üretilme ve sonraki nesillere aktarılma biçimleri, insanın doğal ve sosyal çevre üzerindeki hakimiyetinin derecesini ifade etmekte ve kültür olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022).

Dünya Miras Alanları Yönetim Rehberi'nde, koruma sürecinin verimli bir şekilde yürütülebilmesi için miras tanımının net olarak ifade edilmesinin gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Kültürü yansıtan eserlerin tarihe tanıklık eden ve gelecek nesillere aktarılması gereken unsurlar olduğu ve toplumlara mal olmuş kültürel mirasın korunmasının bir anlamda insanlık tarihinin korunmasına da hizmet ettiği sonucundan yola çıkarak; koruma kavramı ile bütünleşen kültürel miras kavramının hangi çerçevede inceleneceği, miras kavramının neyi kapsadığı ve tanımladığı alan önem kazanmaktadır.

UNESCO (1972)'nin yılında kabul ettiği "*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Sözleşmesi*"nde, insan ve doğanın birbiri ile olan etkileşiminden ortaya çıkan tüm eserler kültürel miras olarak değerlendirilmektedir. Kültürel miras ifadesi (söz konusu sözleşmenin 1. maddesinde) kavramsal olarak;

- "*Anıtları : Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte öge veya yapılar, kitabeler, mağaralar,*
- *Yapı topluluklarını : Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki konumları nedeni ile tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları*
- *Sitleri : Tarihi, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri*" içermektedir.

ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (2013)'ne göre; kültürel miras, insanoğlunun kimliğinin, varlığının ve sürekliliğinin simgesi ve kanıtıdır. Somut ve somut olmayan kültürel miras, sosyal, tarihi-belgesel, estetik-sanatsal, sembolik, dini, manevi, ekonomik ve politik bileşenleri içermektedir. Sınırlı bir kaynak olan kültürel mirasın, toplum için temel değerlerden biri olan "*emanet*" kavramı ile özdeşleştirilerek, tüm bileşenleri ile birlikte gelecek kuşaklara iletilmesi toplumsal ve ulusal bir sorumluluktur.

Kültürel mirasa ilişkin koruma yaklaşımı, sivil mimari öğelerinin de toplumsal hafızanın önemli bir parçası olarak kabul görmesinden sonra zaman içinde değişime uğramıştır. Başlangıçta sadece anıt niteliğindeki eserler, sanatsal ve tarihi açıdan önemli yapılar ve arkeolojik alanlar koruma kapsamında iken, sivil mimari unsurlarının

oluşturduğu kentsel dokuların da bu kapsamda değerlendirilmeye başlaması ile tek yapı ölçeğinde gerçekleşen koruma anlayışı kentsel ölçeğe doğru evrilmiştir. Bu noktada miras kavramının alan ölçeğindeki sınırları ve kültürel mirasın alansal olarak ne ifade ettiğinin tanımlanması gerekmektedir.

“Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme” 1972 yılında UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) tarafından kabul edilmiş ve 20 ülke tarafından onaylandıktan sonra 1975 yılında resmen yürürlüğe girmiştir. Dünya çapında kültürel ve doğal miras alanlarının korunmasında uluslararası işbirliği için bir çerçeve sağlayan bu belgeye göre; miras alanları, “olağanüstü evrensel değere” sahip olarak belirlenmiş ve koruma altında olması gereken alanlar olarak ifade edilmektedir.

Bir alanın dünya genelinde miras alanı olarak kabul edilmesi için; UNESCO tarafından belirlenen ve söz konusu alanın olağanüstü bir evrensel değere sahip olduğunu ifade eden 10 seçim kriterinden en az bir tanesini karşılaması gerekmektedir (Anonim, 2022a). Miras alanı, seçim kriterlerinden 1-6. kriteri taşıyor ise “Kültürel Miras Alanı”, seçim kriterlerinden 7-10. kriteri taşıyor ise “Doğal Miras Alanı”, hem doğal hem de kültürel miras alan kriterlerini bir arada taşıyor ise “Karma Miras Alanı” olarak nitelendirilmektedir. (Çizelge 1).

Çizelge 1. Miras alanları sınıflaması (Orijinal, 2022) **UNESCO Dünya Miras Listesi seçim kriterleri (Anonim, 2022a) doğrultusunda çizelge haline getirilmiştir.

MİRAS ALANI SINIFI	KRİTER NO	MİRAS ALANI KRİTER AÇIKLAMASI
KÜLTÜREL MİRAS ALANI	1	“İnsanoğlunun yaratıcı dehasını gösteren bir başyapıt olması”
	2	“Şehir planlaması veya peyzaj düzenlemesi, anıtsal sanatlar, mimari veya teknoloji alanlarındaki gelişmeler üzerinde, dünyanın belli bir kültür alanı veya zaman dilimi içinde, kayda değer bir insani değer etkileşimi sergilemesi”
	3	“Yaşayan veya yok olmuş bir medeniyete ya da bir kültürel geleneğe ait eşsiz veya üstün bir tanıklık teşkil etmesi”
	4	“İnsanlık tarihinin belli dönemi veya dönemlerini gösteren, üstün bir bina çeşidi, mimari veya teknolojik bütün veya tabiat örneği olması”
	5	“Geleneksel insan yerleşiminin, bir kültür veya kültürlerle has kara veya deniz kullanımına veya özellikle de geri döndürülemez değişimlerin etkisi altında savunmasız hale gelen doğayla insan etkileşimine üstün bir örnek olması”
	6	“Üstün evrensel değere sahip yaşayan gelenekler veya etkinliklerle, fikirler veya inançlarla, sanatsal veya edebi çalışmalarla doğrudan veya somut bir şekilde bağlantılı olması (Komite bu kriterin tercihen başka bir kriterle birlikte kullanılmasını öngörmektedir)”

MİRAS ALANI SINIFI	KRİTER NO	MİRAS ALANI KRİTER AÇIKLAMASI
DOĞAL MİRAS ALANI	7	“Üstün doğal fenomene veya üstün doğal güzelliğe ve estetik öneme sahip alanları içermesi”
	8	“İlk yaşam kaydı, arazi şekillerinin gelişmesinde süregelen önemli jeolojik süreçler veya önemli jeomorfik veya fizyografik özellikler de dâhil olmak üzere, dünya tarihinin ana aşamalarını temsil edecek nitelikte üstün örnekler olması”
	9	“Karada, tatlı suda, kıyıda ve denizsel ekosistemlerde, bitki ve hayvan topluluklarında süregelen ekolojik ve biyolojik sürece ve gelişimine üstün örnek teşkil etmesi”
	10	“Bilim açısından veya değerlendirmesinden üstün evrensel değere sahip olan ve tehdit altındaki türler de dâhil olmak üzere, biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması için en önemli ve kayda değer doğal ortamları içermesi”
KARMA MİRAS ALANI	Hem doğal hem de kültürel miras alanlarına ilişkin kriterleri ortak olarak bünyesinde taşıyan alanlar karma olarak değerlendirilmektedir.	

Kanada’da gerçekleştirilen 16. ICOMOS Genel Kurulu (Anonim, 2008)’nda onaylanan “*Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites / Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu*” başlıklı belgeye göre de; kültürel miras alanı, kültürel ve tarihi öneme sahip ve bu özellikleri ile tanınan, genellikle yasal olarak koruma altında olan doğal peyzajlar, yerleşim alanları, mimari kompleksler, arkeolojik sitler, tarihi /geleneksel yerleşmeler ve bunun gibi alanları ifade etmektedir. Bu tanımlamalardan yola çıkarak kültürel mirasın alan ölçeğine göre Çizelge 2’deki gibi bir sınıflamasını yapmak mümkündür.

Çizelge 2. Kültürel miras alanları sınıflaması (Orijinal, 2022) ***UNESCO Dünya Miras Listesi ve IUCN (Uluslararası Doğa Koruma Birliği) kapsamındaki kültürel peyzaj alanları sınıflaması esas alınmıştır.

1. Arkeolojik Sitler/Yerleşmeler:	
<i>Örnek: “Göbeklitepe Arkeolojik Alanı (Şanlıurfa)”, “Çatalhöyük (Konya) Neolitik Kenti”, “Troya Antik Kenti(Çanakkale)”...vb</i>	
2. Tarihi/Geleneksel Kent ve Konut Dokuları:	
<i>Örnek: “İstanbul’un Tarihi Alanları”, “Safranbolu (Karabük)”, “Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne)”...vb</i>	
3. Kültürel Peyzajlar***	3.a) Tasarlanmış Peyzaj Alanları:
	<i>Örnek: “Dolmabahçe Sarayı ve bahçeleri”, Beylerbeyi Sarayı ve bahçeleri”, “Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri”...vb</i>
	3.b) Organik Olarak Gelişmiş Peyzaj Alanları:

	<p>*Jeolojik Miras-Fosil-Kalıntı Peyzaj Alanları:</p> <p>Örnek: “Serra da Capivara Milli Parkı(Brezilya)”, “Tamgalı Kaya Resimleri (Kazakistan)”...vb</p>	<p>*Sürekliliği Olan Peyzaj Alanları:</p> <p>Örnek: “Batad Pirinç Terasları (Flipinler)”, “Climats, Burgonya’nın bağları (Fransa), “Tokay Şarap Bölgesi (Macaristan)...vb</p>
	<p>3.c) Birleşik (Yardımcı) Kültürel Peyzaj Alanları:</p> <p>Örnek: “Uluru-Kata Tjuta Milli Parkı(Avustralya)”, “Göreme Milli Parkı ve Kapadokya (Nevşehir)”...vb</p>	
<p>4. Tarihi/Geleneksel Ticaret Merkezleri:</p> <p>Örnek: “Bursa ve Cumalıkızık” miras alanı ..vb</p>		

3. Kültürel Miras Koruma ve Korumada Karar Verme Süreçleri

Erdoğan ve Çetinkaya (2019); bugün ulaşılan yerleşim alanlarının ve taşınmaz kültür varlıklarının tarih boyunca insanlık tarihinin gelişimini yansıtan alanlar olduğunu, bu gerekçe ile kültür varlıklarının bugün korunmasının ve gelecek kuşaklara aktarılmasının evrensel ve ulusal bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını ifade etmektedirler. Bütün insanlığın evrensel ölçekte farklı uygarlıklara ait kültür varlıklarını görme, inceleme ve değerlendirilme hakkı bulunduğunu ve bu hakkın söz konusu değerlerin sürdürülebilirliği açısından koruma önlemleri çerçevesinde gerçekleştirilebileceğini öngörmektedirler.

İnsanlık tarihinin kültürel temelini oluşturan fiziksel tanıkların yaşatılması ve gelecek kuşakların da bu tanıklığa ortak olabilmeleri için, kültür varlıklarının ve bu varlıklar ile bütünleşmiş, tanımlanmış çevrelerin taşıdıkları ve sergiledikleri bilgileri yanılığa neden olmayacak bir biçimde aktarmaya yönelik müdahalelerin tümü "koruma" olgusunu tanımlamaktadır.

"Koruma" sözcüğü, ölçek ve uygulama tekniklerindeki farklılaşmalara rağmen tüm müdahale biçimlerini kapsayan ana kavram olarak nitelendirilir ise, kültür varlıklarının korunmasında kullanılan kavramın ölçeklere göre sınıflaması Çizelge 3’te gösterildiği şekilde tanımlanabilmektedir.

Çizelge 3. Kültür varlıklarının korunmasında ölçeklere göre sınıflama (Orijinal, 2022).

<p>Taşınır Kültür Varlıklarının Korunması</p>	<p>Taşınır kültür varlıklarının korunması; bu varlıkların fiziksel ve kimyasal sorunlarına laboratuvar koşullarında müdahale ederek var olma sürelerini uzatmaya yönelik çalışmaları kapsamaktadır ve “<i>Konservasyon</i>” olarak tanımlanmaktadır. Taşınır kültür varlıklarının korunmasında sürdürülebilirlik müzeciliğin konusudur ve varlığın bulunduğu ortamın ışık kalitesi, nem oranı, ısı ve güvenliği gibi faktörler korumanın etkinliği açısından belirleyicidir.</p>	
<p>Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması</p>	<p>1. Mimari Ölçekte (Yapı Ölçeğinde) Koruma/Restorasyon</p>	
	<p>2. Çevre Ölçeğinde Koruma</p>	<p>2.a. Kültürel Çevre Koruma</p>
		<p>2.b. Doğal Çevre Koruma</p>

Kültürel miras alanlarının korunması ölçek olarak; taşınmaz kültür varlıklarının korunması kapsamında çevre ölçeğinde koruma başlığı altında yer almaktadır. Koruma yaklaşımı ister yapı ölçeğinde isterse çevre ölçeğinde olsun, her iki durumda da; kültür varlığının ya da kültürel çevrenin bulunduğu mekan ile karşılıklı ilişkisi irdelenmelidir.

Çevre ölçeğinde koruma yaklaşımı çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bir kültürel miras alanının korunması aşamasında pek çok bileşen göz önünde bulundurulmaktadır. Bu bileşenler;

- Mimari birimlerin algılanması
- Mimari birimler arası ilişkilerin ortaya konması
- Bu alanlardaki değer/sorun/olanakların fiziksel olarak saptanması
- Mekansal ortam kullanıcılarının yaşam tarzlarının anlaşılması, sosyo-ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarının ve taleplerinin saptanması
- Yerleşimin korunan kısmının bütün içindeki yerinin belirlenmesi
- Korunan yerleşim alanının kentsel kalkınmada üstleneceği görevin, sektörler arası gelişime eşit ve dengeli bir paylaşım getirecek şekilde saptanması
- Sektörler arasında eşitsiz kalkınmaya neden olmamak için; yasal, idari ve ekonomik anlamda doğru ve etkin organizasyon biçimlerinin oluşturulması.
- Korunması gereken çevrede uygulama aşamalarının kurgulanan yönetim biçimine göre saptanması ve bu amaçla gerçekleştirilecek fiziksel, sosyal, ekonomik stratejilerin ortaya konması şeklindedir (Asatekin, 2004).

Kültürel miras korumada, karar verme sürecini etkileyen nedenlerin çeşitli olması, süreci daha karmaşık hale getirmektedir. Karar verme sürecini etkileyen temel faktörler;

- Sosyal, ekonomik, politik ve çevresel dış etkenler,

- Sürecin uzunluğu ve süreç yönetiminin yoğun bir dikkat ile ele alınmasının gerekliliği,
- Süreçte farklı paydaşların-uzmanların görev alması ve bunlar arasındaki iletişim eksikliği,
- Kültürel mirasın çok yönlü oluşu, süreç içindeki dönüşümü ve miras değerlerinin karar verme sürecine dahil edilememesi,
- Mirasa ait bilgilerin çok ve detaylı olması, bilgi analizinde objektif bir bakış açısının yakalanamaması, farklı paydaşlar tarafından bilgilere erişim konusunda yaşanan sorunlar
- Sürecin yönetiminde kamu kaynaklarının nasıl kullanılması gerektiği şeklindedir (Ferretti ve ark. 2014; Ferretti ve Cornino 2015; Mazzanti, 2002; Tsoukiàs ve ark. 2013).

Koruma sorunlarının çözümü ve çözümlerinin kalıcı olabilmesi için çok yönlü bakış açısını zorunlu hale getiren yaklaşım, sorunların çözümünde de çok fazla bileşeni değerlendirme olanağı sunan yöntemleri gerekli kılmaktadır.

Kültürel mirasın ve miras alanlarının sürdürülebilirliği, koruma uygulamalarındaki karar verme süreçleri ile doğrudan ilgilidir. Karar verme sürecinde alınan kararın doğruluğu ve uygunluğu bu alanların sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Koruma sorunlarına ilişkin çözüm aşamasında karar vericiler (koruma kararlarını veren paydaşlar: uzmanlar/yerel yöneticiler) çok fazla karar problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu noktada çok yönlü ve farklı bileşenleri olan, bu çok yönlü yapısı gereği birçok faktörden etkilenen karar verme sürecini yakından incelemek gerekmektedir.

3.1. Kavramsal Olarak Karar Verme

Karar verme, bir fikrin veya hareketin mümkün olan diğer seçenekler arasından seçilmesi ile sonuçlanan zihinsel bir aşamadır. Başka bir ifade ile tanımlanması gerekirse; karar verme, karar verenin tercih ve müdahalesine göre alternatiflerin belirlenmesi ve bunlar arasından seçim yapılmasıdır (Anonim, 2022b).

Karar verme kavramının bütüncül olarak anlaşılabilmesi ve karar verme aşamalarının daha net bir şekilde ifade edilebilmesi için karar verme ile ilgili bazı temel kavramların bilinmesi gerekmektedir. Karar verici, hedef (amaç), alternatif, kriter, karar matrisi ve kriter ağırlığı sıklıkla kullanılan terimlerdir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Karar verme ile ilgili temel kavramlar (Orijinal, 2022).

Karar Verme ile İlgili Temel Kavramlar	
Karar Verici	Alternatifler arasından seçim yapan kişi ya da kişilerdir.
Hedef (Amaç)	Tanımlanan kriterler doğrultusunda farklı alternatifler arasından en iyisinin seçimi ile karar vericilerin ulaşmak istediği genel amaçtır.
Alternatif	Seçim ve sıralama ile ilgili karar problemleri için çözüm oluşturan seçeneklerdir.
Kriter	1.Alternatiflerin sahip olması gereken her özellik kriter olarak tanımlanmaktadır.
Karar Matrisi	2.Karar problemindeki alternatifleri, kriterleri ve bunlara bağlı elde edilecek sonuçları bir arada gösteren, karar vericinin rasyonel kararlar almasına yardımcı olan tablo biçimindeki grafik gösterimdir.
Kriter Ağırlığı	3.Her bir kriterin karar problemi üzerindeki etkisini gösteren önem derecesidir.

Herhangi bir konuya ilişkin karar verme sürecinin başlaması için; belirli koşulların oluşması gerekmektedir. Öncelikle konu ile ilgili bir problemin varlığı söz konusudur. Problemin çözümü bir zorunluluk haline gelmiştir. Çözüme dair birden fazla uygun seçenek mevcuttur. Karar vericiler tercih edilebilecek seçenekler arasında belirsizlik yaşamaktadır. Bu noktada karar vericilerin seçenekler arasından en uygun olanını tercih edebilmesi için karar verme süreci belirli bir yol haritasına sahip olmalıdır. Yıldırım ve Önder (2015)'e göre; karar verme süreci, karar probleminin tanımlanması ile başlayıp alternatifin seçilmesi ile son bulmaktadır. Karar verme sürecinin aşamaları, karar probleminin yapılandırılması ve analiz edilmesi şeklinde iki bölümde incelenebilmektedir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Karar verme ile ilgili temel kavramlar (Orijinal, 2022) *Yıldırım ve Önder'in (2015) çalışmasından yararlanılarak çizelge haline getirilmiştir.

Karar Verme Süreç Aşamaları	
Problemin Yapılandırılması	Amaç belirleme ve sorun tanımlama
	Alternatif çözüm kümesinin ele alınması
	Alternatiflerin belirlenmesi için kriterlerin oluşturulması
Problemin Analiz Edilmesi	Alternatiflerin değerlendirilmesi
	Bir alternatifin seçilmesi (Karar Aşaması)

Bir karar probleminin etkili bir çözüme ulaşabilmesi için, çözüme giden adımların bilinmesi ve bu adımların etkin bir şekilde uygulanması, verilen kararın doğruluk oranını arttırmaktadır. Tekin'e (2008) göre; seçeneklerin çok fazla olduğu bir karar probleminde, bu çoklu seçenekler arasından bir amaç doğrultusunda en iyi seçeneği seçmek karar

vermeyi oluştururken, karar verme süreci; bu faaliyetlerin kademeli ve bilinçli olarak yapılması anlamını taşımaktadır.

Karar verme sürecinde kullanılan teknikler kalitatif (nitel) teknikler ve kantitatif (nicel) teknikler olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

- Kalitatif (nitel) teknikler; daha çok psikoloji ve sosyoloji gibi insanı esas alan konularda; geçmiş deneyimleri, duyguları, düşünceleri, sezgileri ve hisleri anlamak için kullanılmaktadır. Açık uçlu sorularla yapılan görüşmeler, kavram ve teorilere yönelik yapılan literatür incelemeleri, kelimeler ile açıklanan gözlemler sıklıkla kullanılan nitel araştırma teknikleri arasında yer almaktadır (Anonim, 2022c).
- Kantitatif (nicel) teknikler; matematiksel modeller, istatistiki analizler ve sayısal yöntemler gibi insan faktörünü minimuma indiren, sayısal ve ölçülebilir veriler ya da sayısal hale dönüştürülebilir bilgiler üreten bir yapıya sahiptir.

Çok kriterli karar verme (ÇKVV) yöntemleri hem kalitatif (nitel) hem de kantitatif (nicel) teknikleri içinde bulundurmaktadır; ancak, bu yöntemlerin genel yapısında kantitatif (nicel) tekniklerin daha ön planda olması karar verme sürecinde objektif kararların alınmasını desteklemektedir.

Karar verme sürecinin en önemli kısmını, değerlendirme kriterlerine göre tanımlanan alternatiflerin analiz edilmesi oluşturmaktadır. Bu süreçte karar verici tarafından alternatifler kendi aralarında önem derecelerine göre sıralanmakta, en iyi seçeneğin bulunması ya da seçenekler arası öncelik durumunun belirlenmesi için çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu değerlendirmeler seçenekler arasında karşılaştırmalı olarak gerçekleştirilmektedir. “Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri (ÇKVV)” ; genellikle bu nitelikteki karar problemlerinin çözümünde kullanılmaktadır.

3.2. Çok Kriterli Karar Verme (ÇKVV) Yöntemleri

İnsan zihninin; karar verme sürecinde çeşitli kaynaklardan gelen farklı ve çoklu girdileri bir arada değerlendirme konusunda yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle karar bilimlerinin bir alt dalı olarak nitelendirilebilecek çok kriterli karar verme yöntemleri; süreci kriterlere göre analiz etme ve modelleme özelliğine sahip olması ile etkin ve güvenilir kararlar almada karar vericiler için önemli bir konumdadır.

Çelikten ve ark.’na (2019) göre; çok kriterli karar verme yöntemleri, ölçülebilir ve ölçülemeyen stratejik faktörleri aynı anda değerlendirme olanağı sağlayan, karar verme sürecine çok sayıda kişiyi dâhil edebilen analitik yöntemlerdir. Duygusal hareket etmek yerine akılcı ve analitik yöntemlerin kullanılması, karar vermede yanlılığı ortadan

kaldırmakta, çelişkili ve işe yaramaz kararların alınmasını engelleyerek, birçok değişkeni değerlendirdiği için çok sayıda paydaşın sürece katılmasını sağlamaktadır.

Çok kriterli karar verme (ÇKVV) yöntemleri; karar verme sürecine destek olmak amacı ile kullanılan, çok sayıda kritere göre alternatiflerin olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendiren analitik yöntemler topluluğu olarak da tanımlanabilmektedir. Söz konusu yöntemler, genellikle birbiri ile çelişen kriterlere göre farklı özelliklere sahip alternatifler kümesinden bir ya da daha fazla alternatifin seçimi ya da sıralanması amacı ile kullanılmaktadır. Başka bir deyişle; ÇKVV yöntemleri karar vericilere, farklı özelliklere sahip alternatifleri birçok kritere göre değerlendirme ve bir sıralama yapma olanağı sunmaktadır.

Çok kriterli karar verme yöntemleri, makro ölçekten mikro ölçeğe kadar bir çok alanda kullanım olanağına sahiptir (Çizelge 6). Kariyer planlaması, edinilecek bir gayrimenkul yatırımı ya da aile içi bütçe planlaması gibi mikro ölçekteki kararlardan; işletme ve kurumlara yönelik öncelikli yatırım kararları, stratejik planlama ya da üretim planlaması kararları gibi orta ölçekteki kararlarda bu yöntemlerden yararlanılabilmektedir. Makro ölçekte ise; devletlerin ve özel kuruluşların ekonomik hedeflerinin belirlenmesi, bütçe dağıtım aşamaları ya da öncelikli yatırım kararlarının alınması gibi stratejik konularda çok kriterli karar verme yöntemleri karar vericiler için güvenilir bir yol gösterici olmaktadır.

Çizelge 6. Sıklıkla kullanılan ÇKVV yöntemleri (Orijinal, 2022).

Sıklıkla Kullanılan Çok Kriterli Karar Verme (ÇKVV) Yöntemleri	
Yöntem	Açıklaması
AHP (Analytic Hierarchy Process)	Sezgi ve yoruma dayalı nitel verilerden ölçülebilir-nitel sonuçlar elde etme olanağı sağlayan, çok karmaşık problemlerin çözümünde karar verme sürecini kolaylaştıran, sayısal tabanlı bir karar analiz aracıdır. Çok ölçütlü, karmaşık problemleri belirli bir hiyerarşik yapı içinde modelleme imkanı sunan AHP yöntemi; problemi meydana getiren temel amaçların, ölçütlerin, alt ölçütlerin ve çözüme ilişkin seçeneklerin birbirleri ile olan bağlantısını ortaya koymaktadır.
ELECTRE (Elimination and Choice Translating Reality English)	Temel olarak kriterler arası ' <i>üstünlük ilişkisi</i> ' prensibini kullanan ELECTRE metodu 1966'da Benayoun ve arkadaşları tarafından oluşturulmuş bir çoklu karar verme yöntemidir (Öznel, 2016). ELECTRE yöntemi; nitel ve nitel çok sayıda kriterin karar verme sürecine dahil edilmesine olanak sağlamakta, kriterler amaçlar doğrultusunda ağırlıklandırılmakta ve analitik işlemler aracılığı en uygun alternatif seçilebilmektedir. Yöntemin temelinde, alternatiflerin karşılaştırılması ve üstün olan seçeneğin tercih edilmesi ile devam eden süreçte bir sıralama işlemi söz konusudur. Başka bir deyişle; ELECTRE yönteminde karar verici, alternatiflerden birinin diğerine göre olan üstünlüğünü dikkate alarak elemeler yapmakta ve süreç sonunda alternatifler arasında bir sıralama gerçekleştirmektedir.

Sıklıkla Kullanılan Çok Kriterli Karar Verme (ÇKVV) Yöntemleri	
Yöntem	Açıklaması
PROMETHEE (Preference Ranking Method for Encrichment Evaluations)	<p>PROMETHEE yöntemi var olan önceliklendirme tekniklerinin uygulama aşamasındaki zorluklarından yola çıkarak 1982 yılında Jean-Pierre Brans tarafından geliştirilen, tespit edilen ölçütler arasından en uygun seçeneğin tercih edilmesi ilkesine dayanan çok kriterli karar verme yöntemlerinden biridir (Dağdeviren ve Eraslan, 2008).</p> <p>PROMETHEE yönteminde; a alternatifinin b alternatifine karşı tercih edilme düzeyini ifade eden matematiksel fonksiyon işlemi olarak tanımlanabilecek tercih fonksiyonları temelinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Diğer çok kriterli karar verme yöntemlerinde olduğu gibi PROMETHEE yönteminde de alternatifler çeşitli kriterler çerçevesinde değerlendirilmekte ve bir sıralama yapılmaktadır. Yöntemin avantajı, her bir kriterin yapısına göre seçilen tercih fonksiyonlarından yararlanılması ve bu nedenle alternatifleri kriterler açısından değerlendirirken alternatiflerin hem kısmi önceliklerini hem de tam önceliklerini listeleyebilmesidir. Hesaplanan tam öncelik değerleri, tüm alternatifleri aynı düzleme koyarak tam bir sıralama sağlamaktadır. Kısmi öncelik değerleri, birbirine tercih edilen alternatiflerin, birbirinin aynı olan alternatiflerin ve birbiriyle karşılaştırılmayacak alternatiflerin belirlenmesine olanak sağlamaktadır.</p>
TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution)	<p style="text-align: center;">4.</p> <p>5. İlk kez Hwang ve Yoon (1981) tarafından geliştirilen TOPSIS yönteminin temeli, pozitif ideal çözüme en yakın ve negatif ideal çözümden en uzak alternatifi seçmeye yönelik uzlaşma çözümüne dayanmaktadır. Negatif ideal çözümden en uzak ve pozitif ideal çözüme en yakın nokta karar verici için en uygun çözüm noktası olarak tanımlanmaktadır. TOPSIS yönteminde; kriterler karar problemindeki amaç doğrultusunda <i>pozitif (kar/fayda)</i> ve <i>negatif (maliyet)</i> yönlü olmalarına göre sınıflandırılmaktadır. Kriterlerin karar problemi üzerindeki etkisi eşit olarak değerlendirilirse, kriter ağırlıklandırmasına gerek duyulmamaktadır. Söz konusu etki eşit değil ise; kriter ağırlıklandırma işlemi yapılması gerekmektedir.</p>
VIKOR “Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje”	<p>İdeal çözüme en yakın çözümleri, sıralama ve seçme işlemine odaklanarak gerçekleştiren ve çok kriterli karmaşık sistemlerin optimizasyonu için geliştirilen VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) yöntemi ilk olarak 1998 yılında Opricovic tarafından tanıtılan bir ÇKKV yöntemidir (Çelikkalek, 2018). Method; ideale en yakın alternatif çözümün elde edilmesine olanak sağlarken, aynı zamanda çelişkili ölçütlere sahip bir karar verme problemi için de ortak bir çözüm sunmaktadır. VIKOR yönteminde diğer ÇKKV yöntemlerinde olduğu gibi kriter ağırlıklandırma yapılmamakta, seçenekler hesaplanan ideal çözüme ne kadar yakın olduklarına göre derecelendirilmektedir.</p>

3.3. Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin İşleyişi ve Kültürel Miras Alanlarında Uygulama Olanakları

Çok kriterli karar verme (ÇKVV); farklı matematiksel formüller aracılığı ile karar probleminde çözüm olanağı sunan, genel amacı karar vericilerin seçenekler arasından en iyi alternatifi seçmesine yardımcı olmak olan pek çok analitik yöntemler topluluğunun genel adı olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntemlerin hem nicel hem de nitel verileri bir arada değerlendirme olanağı sunması; taşınmaz kültür varlıklarının ve bunların oluşturduğu kültürel miras alanlarının çok bileşenli ve boyutlu (kalitatif ve kantitatif) verilerden oluşan

karmaşık yapısından kaynaklı karar problemlerinin çözümünde de kullanım olanağı oluşturmaktadır.

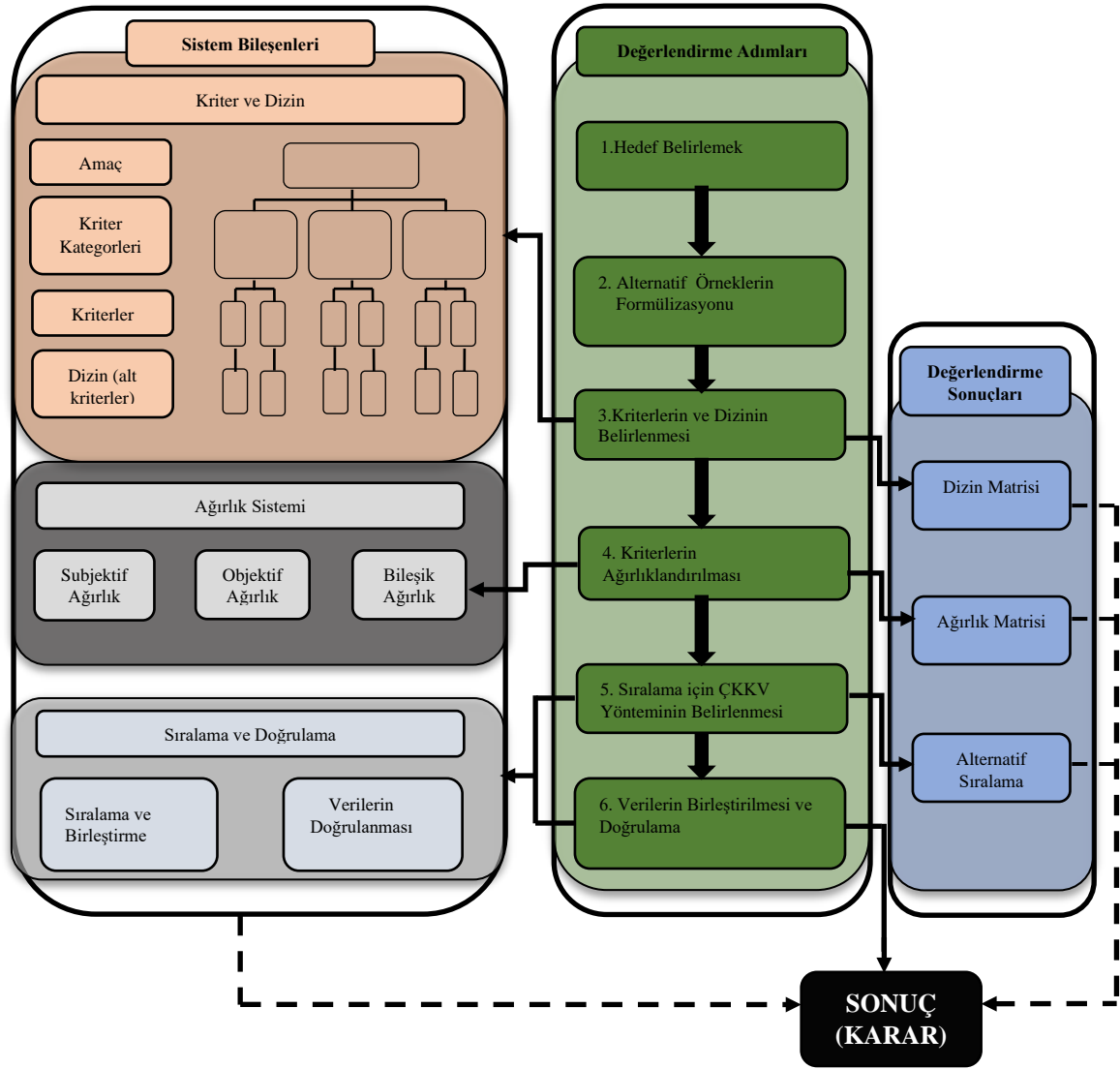
Polat (2000); karar verici ya da araştırmacının, karar verme sürecinde, öncelikle karar problemini anlamaya ve tanımlamaya yönelik değerlendirmesinin en önemli aşama olduğunu belirtmektedir. Bu aşamada kararların çeşitli seçenekler (alternatifler), bilginin kalitatif ve kantitatif özellikleri ve önemli kriterler üzerinde verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Daha sonraki aşamalar karar problemine en uygun çok kriterli karar verme (ÇKKV)yöntemi seçilmesi ve uygulanmasıdır.

ÇKVV yöntemleri farklı matematiksel işlem yoğunluğuna, hesaplama zamanına, ve kullanılan veri (nitel/nicel ya da karma) tipine sahip olsalar da, yöntemlerin işleyişine dair ana adımlar ve uygulama aşamaları genel anlamda ortaklaşmaktadır.

Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinin işleyiş sürecine ve sistem yapısına ilişkin, Şekil 1'deki şemadan yola çıkarak, kültürel miras alanlarındaki karar problemlerinin çözümünde izlenebilecek değerlendirme adımları ve içerikleri şu şekilde sıralanabilir:

➤ Problemin tanımlanması ve hedef belirleme:

Bir karar probleminin çözümündeki en önemli aşamalardan ilki, problemin net bir şekilde tanımlanmasıdır. Tarihi kent merkezleri, geleneksel konut dokuları, arkeolojik yerleşmeler gibi kültürel miras alanlarında karşılaşılan sorunlar genel hatları ile fiziksel ve işlevsel boyuttaki sorunlar, kültürel ve sosyolojik sorunlar, ekonomik sorunlar ve yasal sorunlar olarak sınıflandırılabilir. Söz konusu kültürel miras alanlarındaki olası sorunlara yönelik karar problemleri; bir seçim problemi, sınıflama problemi ya da sıralama problemi olabilmektedir (Çizelge 7).

Şekil 1. Çok kriterli karar verme (çkkv) yöntemlerinin işleyiş süreci ve sistem yapısı
*Yuan ve ark.'nın (2022) çalışmasından çeviri yapılarak şemalaştırılmıştır.

Çizelge 7. Bir kültürel miras alanında karşılabilecek olası karar problemi türleri ve çözüm hedefleri (Orijinal, 2022).

KARAR PROBLEMİ TÜRÜ	ÇÖZÜM HEDEFİ
Seçim Problemleri	Alternatifleri birbirleri ile kıyaslanmanın zor olduğu ya da çözüme yönelik alternatiflerin eşit ağırlıklara sahip olduğu durumlarda en iyi seçimin yapılmasıdır. Örnek olarak; geleneksel konut dokusunda bozulmaların olduğu tarihi bir yerleşmede, konutlara yapılacak müdahale biçimlerine yönelik alternatiflerin en iyisinin seçilmesi verilebilir. Buradaki problemin çözüm hedefi, en iyi müdahale alternatifinin seçimidir.
Sınıflama Problemleri	Benzer özellikteki alternatiflerin bir araya getirilerek, belirli tercih ve kriterlere göre sınıflanması işlemidir. Örnek olarak; arkeolojik bir yerleşim alanında yerel halkın koruma bilincine yönelik görüşlerinin yaş gruplarına göre iyi, orta ve zayıf olarak sınıflanması ve koruma bilincinin değerlendirilmesinin yapılması verilebilir. Buradaki problemin çözüm hedefi, yerel halkın koruma bilinç düzeylerinin sınıflanmasıdır. Bu sınıflama verisi, korumaya yönelik planlama çalışmalarında, koruma

KARAR PROBLEMİ TÜRÜ	ÇÖZÜM HEDEFİ
	bilinç düzeyinin farkındalığına ve artırılmasına yönelik strateji hedeflerinin oluşturulmasında altlık oluşturmaktadır.
Sıralama Problemleri	Alternatiflerin ölçülebilir/tanımlanabilir kriterler doğrultusunda en iyiden en kötüye doğru sıralanmasıdır. Örnek olarak; bir kültürel miras alanı içinde yer alan terkedilmiş taşınmaz kültür varlıklarının uyarlanabilir yeniden kullanım stratejilerine yönelik alternatiflerin sıralanması verilebilir. Buradaki problemin çözüm hedefi, yeniden kullanım stratejilerine yönelik alternatiflerin en iyiden en kötüye doğru sıralanmasıdır.

➤ Problemin çözümüne yönelik alternatiflerin belirlenmesi:

Karar probleminin çözüm kümesine yönelik oluşturulan seçenekler '*alternatifler*' olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, tarihi/geleneksel ticaret merkezi statüsünde değerlendirilebilecek bir kültürel miras alanında, alan içindeki işlevini yitirmiş kültür varlıklarının yeniden kullanımı kültürel mirasın korunması açısından temel stratejilerden biridir. Bu doğrultuda verilen örnekte, miras alanı içinde terkedilmiş bir han yapısının yeniden kullanımına yönelik olarak alternatif kullanımların belirlenmesi gerekmektedir. Söz konusu örnek için bu alternatifler; han yapısının otel, kültür sanat merkezi, ofis binası ya da çok amaçlı kullanımına yönelik olabilir.

➤ Alternatiflerin sahip olması gereken kriterlerin tanımlanması:

Seçim, sıralama ya da sınıflama ile ilgili karar problemleri için çözüm oluşturan alternatiflerin her birinin sahip olması gereken belirli özellikler bulunmaktadır. Alternatiflerin sahip olması gereken her bir özellik '*kriter*' olarak tanımlanmaktadır. Tarihi bir kent merkezinin koruma sorunlarına (fiziksel-işlevsel, kültürel-sosyolojik, ekonomik ve yasal sorunlar vb.) yönelik en iyi alternatif stratejilerin geliştirilmesinin karar problemi olduğu bir örnekte; kültürel miras alanının koruma sorunları hiyerarşik bir yapı ile ifade edilmelidir. Söz konusu örnekte; kültürel miras alanının, fiziksel-işlevsel, kültürel-sosyolojik, ekonomik ve yasal boyutta karşılaştığı sorunlara yönelik göstergelerin (kriterlerin) tanımlanması ve bunların arasındaki hiyerarşik yapının kurgusu, alanın sorunlarına yönelik en iyi alternatif stratejilerin üretilmesine olanak sağlamaktadır.

➤ Kriterlerin ağırlıklandırılması:

Bir karar probleminde, alternatiflerin sahip olduğu özellikleri tanımlayan kriterler, karar problemi üzerinde belirli bir etkiye sahiptir. Her bir kriterin karar problemi üzerindeki etkisini gösteren önem derecesi '*kriter ağırlıklandırma*' olarak ifade edilmektedir. Başka bir deyişle; '*kriter ağırlıklandırma*', kriterlerin karar problemi üzerindeki etkilerinin ölçülebilir ve sayısal değerler ile ifade edilmesi işlemi olarak tanımlanabilmektedir.

Aytekin ve Durucasu (2020); kriter ağırlıklandırmayı, '*kriterlerin önem derecesine göre problemin çözümü üzerindeki etkilerinin, karar verici tarafından doğrudan değer atanarak ya da bu amaçla geliştirilmiş tekniklerle değiştirilmesi*' olarak ifade etmişlerdir.

Kriter ağırlıklandırma teknikleri; öznel, nesnel ve karma olmak üzere üç kategoride incelenmektedir:

- Öznel ağırlıklandırma; karar verici ya da uzman görüşü ile yapılan ağırlıklandırmadır.
- Nesnel ağırlıklandırma; verinin nicel yapısından yararlanılarak yapılan ağırlıklandırmadır.
- Karma ağırlıklandırma; özel ve nesnel ağırlıklandırma tekniklerini birlikte kullanan ağırlıklandırmadır.

Örnek olarak; arkeolojik ve tarihi değere sahip bir kale yapısını içinde barındıran ve arkeolojik sit alanı olarak koruma altında olan kültürel bir miras alanında; yakın çevrede işlevini yitirmiş geleneksel konut örneklerinin yeniden kullanım ve yönetimine dair alternatif stratejilerin oluşturulması, söz konusu kültürel miras alanı ve yakın çevresinin bütüncül korunmasını ilgilendiren bir karar problemidir. Bu problemin çözümüne hizmet edecek ana kriterlerin ve alt kriterlerin hiyerarşik yapısının tanımlanması gerekmektedir. Her bir geleneksel konut örneğinin kendi içinde güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri olası ana kriter başlığı olarak seçildiğinde; ana kriter başlıklarının özelliklerini ifade eden alt kriterlerin tanımlanması ve bu alt kriterlerin karar problemi üzerindeki etkisini gösteren *kriter ağırlıklandırma* işleminin yapılması gerekmektedir. Söz konusu karar problemi örneği üzerinden; ana kriterlerin(güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler) ve alt kriterlerin (erişilebilirlik, koruma durumu, tarihi/kültürel değer, mülkiyet, onarım maliyeti, mevcut kullanım, alt yapı ağı, bütçe kısıtlamaları..vb) kendi içinde ve birbirleri ile ikili karşılaştırma matrisleri oluşturularak, belirlenen bir kıyaslama ölçeği ile kriter ağırlıklandırması yapılmaktadır. Burada ifade edilen ölçek kavramı, kriterlerin etki derecelerini aynı düzlem üzerinden, aynı ölçütler aracılığı ile değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. Çok kriterli karar verme yöntemlerinde en yaygın olarak kullanılan kıyaslama ölçeği Saaty tarafından 1980'de geliştirilen değerlendirme ölçütleridir (Çizelge 8). İkili karşılaştırma matrislerinin hesaplanması ile ana ve alt kriterlerin ağırlık dereceleri belirlenmekte ve sonuç olarak; ağırlık derecelerine göre kriterlerin sıralanması ile sonuca etki eden faktörlerin önem sırası elde edilmektedir.

Çizelge 8. Saaty'nin ikili kıyaslamalar için geliştirdiği değerlendirme ölçütleri (Lee and Walsh, 2011).

Önem Derecesi	Tanımlama	Açıklama
1	Eşit Önemde	İki değerlendirme faktörünün eşit önemde olması durumudur.
3	Daha Önemli (az üstünlük)	Bir faktörün diğerine göre az önemli olduğu durumdur.
5	Önemli(fazla üstünlük)	İki değerlendirme faktörü arasında belirgin önem farkı olduğu durumdur.
7	Çok Önemli(çok üstünlük)	Bir faktörün diğerine göre çok önemli olduğu durumdur.
9	Son Derece Önemli(kesin üstünlük)	Değerlendirme faktörleri arasında açık bir şekilde üstünlük farklarının olduğu durumlardır.
2,4,6,8	Uzlaşım Değerleri	Faktörler arası karşılaştırma yapılırken karar vermeyi zorlaştıran durumlarda uzlaşım değerleri kullanılmaktadır.

➤ Sıralama/seçim/sınıflama aşamasına uygun çkvv (çok kriterli karar verme) yönteminin belirlenmesi:

Karar probleminin amacına yönelik olarak en uygun çok kriterli karar verme yönteminin seçilmesi için, söz konusu problemin çözümüne hizmet edecek amacı (alternatifleri sıralamak, alternatifler arasından seçim yapmak ya da alternatifleri sınıflamak) doğru tanımlamak gerekmektedir. Kültürel miras alanlarının korunmasına yönelik karar problemlerinin analiz edilmesinde araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilen ÇKVV yöntemleri bulunmaktadır. Bunlar;

- Seçim problemlerinin çözümüne yönelik sıklıkla kullanılan yöntemler:
Ahp, Promethee, Electre, Topsis, Vikor
- Sınıflama problemlerinin çözümüne yönelik sıklıkla kullanılan yöntemler:
Ahp, Promethee, Electre, Topsis
- Sıralama problemlerinin çözümüne yönelik sıklıkla kullanılan yöntemler:
Ahp, Electre, Vikor şeklindedir.

Aynı zamanda bu yöntemlerin ikili kullanımlarından oluşan hibrit(melez) teknikler de kullanılmaktadır. Della Spina (2020), "*Kültürel Mirasın Uyarlanabilir Sürdürülebilir Yeniden Kullanımı: Kentsel Gelişim Süreçlerini Destekleyen Çok Kriterli Karar Destek Yaklaşımı*" başlıklı makalesinde; kullanılmayan kültürel miras varlıklarının uyarlanabilir yeniden kullanım stratejilerini sınıflandırmaya yardımcı olan ve kalkınma stratejilerinin uygulanmasında karar vericileri destekleyen, çok kriterli tekniklerin bir arada kullanımına

dayalı entegre bir değerlendirme modeli önermektedir. Çalışma, Güney İtalya'daki Messina Boğazı kıyılarında bulunan bazı tarihi surların potansiyel olarak yeniden kullanımına odaklanmaktadır. Elde edilen sonuçlar, önerilen modelin karmaşık problemlerde yararlı bir karar destek aracı olabileceğini ve ortak geliştirme stratejilerinin oluşturulması için karar verme sürecinin şeffaflığını sağladığını göstermektedir. Bu çalışmada, değerlendirme üç adet çok kriterli yaklaşımın entegrasyonu yoluyla gerçekleştirilmiştir: MacBeth yöntemi, AHP ve EVAMIX. MacBeth yöntemi; bölgenin tarihi mirasını ve kaynaklarını geliştirmek için en uygun işlev kombinasyonunu değerlendirmede, EVAMIX yöntemi; alternatifler arasında nitel ve nicel bilgilerle karakterize edilen sınıflandırmada, AHP yöntemi ise; “ölçüt” ve “göstergelere” ağırlık atamak amacı ile kullanılmıştır.

Ragheb (2021), A'WOT analize dayalı “*Miras Binalarının Sürdürülebilir Uyarlanabilir Yeniden Kullanımı*”na yönelik çalışmada Mısır'ın İskenderiye kentindeki Cordahi Kompleksi'ne odaklanmaktadır. Çalışma; kültürel miras varlıklarını koruma ve restorasyonunu geliştirmek ve ayrıca kültürel, ekonomik ve sosyal avantajlar yaratmak için sürdürülebilir uyarlanabilir yeniden kullanımda çok kriterli stratejik bir karar verme yaklaşımı önermektedir. Ragheb'in (2021) önerdiği yaklaşım, kullanıcıların farklı çözüm türlerini analiz etmeleri için analitik hiyerarşi süreci (AHP) ve SWOT (Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler) analizi tekniğinin birlikte kullanılması esasına dayanmaktadır. SWOT analizinin değer yargılarının nitel doğası, net kararlar almayı zorlaştırdığından; AHP, sistematik analitik bir şekilde kriterlerin, alt kriterlerin ve alternatiflerin amaçlarını ve göreceli önemini elde etmek için kullanılmaktadır.

ÇKVV (Çok Kriterli Karar Verme) yöntemleri, matematiksel işlem yoğunluğu yüksek ve bir dizi formülden oluşan karmaşık bir yapıya sahip gibi görünse de; yöntemlere ilişkin sayısal işlemlerin çözümünü kolaylaştıran, karar verici ve araştırmacılar için kullanıcı dostu yazılım destekleri bulunmakta ve geliştirilmektedir. Yazılım desteğine ulaşılamadığı durumlarda ya da söz konusu yöntemle ilişkin henüz özel olarak geliştirilmiş herhangi bir program var olmadığında ise; Microsoft Excel uygulaması aracılığı ile karmaşık formüllerin çözümü yapılabilmekte ve kullanıcıların ihtiyaçları fazlası ile karşılanmaktadır. ÇKVV yöntemlerinde kullanılacak uygulama yazılımları Çizelge 9'da yer almaktadır.

Çizelge 9. ÇKKV yöntemlerinde kullanılabilir uygulama yazılım örnekleri (Orijinal,2022).

YÖNTEM	KULLANILABİLECEK UYGULAMA YAZILIM ÖRNEKLERİ
AHP	Expert Choice, Super Decision
ELECTRE	Microsoft Excel
PROMETHEE	Decision Lab, Visiual Promethee, D-Sight
TOPSIS	Microsoft Excel
VIKOR	Microsoft Excel

➤ Verilerin Birleştirilmesi ve Doğrulanması:

Karar aşamasından önceki son aşama; karar problemine yönelik olarak seçilen ÇKKV yönteminin uygulanmasından elde edilen sonuçların değerlendirilmesini ve doğrulanmasını kapsamaktadır. Bu noktada kullanılan ÇKKV yöntemi karar vericiye problemlerin çözümüne yönelik oluşturulan çözüm alternatiflerinin seçimine, kriterlerin önceliklerinin sıralanmasına ve sınıflamasına yönelik sonuçlar sunmaktadır. Yine bu aşamada elde edilen sonuçların; kullanılan yazılım desteklerinden yararlanılarak ya da yöntemlerin kendi içlerindeki tutarlılık hesaplama formülleri aracılığı ile duyarlılık analizleri yapılabilmektedir. Başka bir deyişle; karar vericiler ve araştırmacılar problemin çözümüne yönelik olarak yaptıkları değerlendirmelerin tutarlılığını ve duyarlılığını gözden geçirebilmektedir.

➤ Karar Aşaması:

Tüm değerlendirmeler yapıldıktan sonra karar vericilerin, elde edilen veriler (sıralama, seçim ve sınıflamaya verileri) doğrultusunda karar problemine yönelik stratejiler ve öneriler geliştirdiği aşamadır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Kültürel miras değerlerinin korunmasına ilişkin alınan kararların belirlenmesinde fizibilite çalışmaları, neden-sonuç ilişkilerine ve genellikle karar vericilerin bireysel deneyimlerine dayalı kişisel öngörüler aktif rol oynamaktadır. Bugün kültürel miras değerlerine ilişkin alınan koruma kararlarının etkinliğinin sorgulandığı ve bu kararların miras değerlerini korumayı ne derece sürdürülebilir kıldığı sorgulanması gereken bir olgudur. Kültürel miras alanlarında sadece karar vericinin öngörüsüne dayanan (subjektif)yöntemler; sınırlı sayıda nicel verinin ve uzman görüşünün değerlendirmeye

alınması, sosyal riskler ve çevresel faktörler gibi çok sayıda kriterin dikkate alınmasında ve bir arada değerlendirilmesinde karşılaşılan eksiklikler nedeni ile çözüm üretme noktasında yetersiz kalmaktadır. Özellikle çok fazla kriterin değerlendirilmeye alınmasının gerekli olduğu, kentsel ve bölgesel planlama ve sürdürülebilirlik gibi konularda karmaşık karar problemlerinin etkin ve sağlıklı çözümünde, çok kriterli karar verme yöntemleri ve karar destek sistemleri karar vericilere zaman yönetimi, veri güvenilirliği, işlem kolaylığı gibi birçok noktada kolaylıklar ve olanaklar sağlamaktadır. Son yıllarda geliştirilen uygulama yazılımları ile de bu yöntemlerin kullanımını farklı disiplinlerdeki karar problemlerinin çözümünde sıklıkla kullanılmaktadır.

Birden fazla kriterin aynı anda değerlendirilebilmesine olanak sağlayan karar destek sistemleri;

- Karar problemini oluşturan temel unsurların özümsemesine yardımcı olmak,
- Alınan kararlardan etkilenecek paydaşları desteklemek ve onların karar verme süreci üzerindeki etki düzeylerini arttırmak,
- Topluluğu ilgilendiren ve uzlaşma gerektiren kararların alınmasını kolaylaştırmak,
- Analiz ve modellerin rasyonel bir çerçevede algılanması için ortak bir zemin oluşturmak,
- Daha net, etkin ve gerçekçi çözüm alternatifleri üretilmesini sağlayarak alınacak kararların kalitesini arttırmak,
- Uzmanların karar verme sürecine destek olmak gibi pek çok avantaja sahiptir. (Pohekar ve Ramachandran, 2004; Ferretti ve ark., 2014; Ferretti ve Cornino, 2015).

Karar verme sürecine analitik ve nicel bir bakış açısı getiren çok kriterli karar verme yöntemleri ve destek sistemlerinin kültürel miras koruma çalışmalarında kısıtlı da olsa kullanıldığı gözlenmektedir. Özellikle taşınmaz kültür varlıklarının yeniden kullanımına ilişkin uluslararası düzeyde pek çok çalışma mevcuttur. Konuya ilişkin çok farklı yöntem olmasına karşın en etkin şekilde kullanılan ve tercih edilen yöntemin AHP ve AHP ile farklı yöntemlerin kombinasyonundan oluşan hibrit(melez) yöntemler olduğu gözlenmektedir.

Sonuç olarak; çok kriterli karar verme yöntemleri ve karar destek sistemlerinin sağladığı avantajlar ve karar verici paydaşlara sunduğu kolaylıklar, korumaya ilişkin

kararların daha analitik, objektif ve bilimsel bir çerçevede alınabilmesini, kültürel mirasın korunması çalışmalarında bu yöntemlerin daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacaktır. Söz konusu karar destek sistemleri, özellikle uluslararası alanda genellikle tek yapı ölçeğinde gerçekleştirilen miras koruma çalışmalarında yoğunlaşmakta olup; araştırmacılara bütüncül olarak korunması gereken çevreler (arkeolojik yerleşmeler, tarihsel/geleneksel konut dokuları, tarihsel/geleneksel ticaret merkezleri..vb) konusunda da yol gösterici olmaktadır. Bu anlamda; sıklıkla kullanılan çok kriterli karar verme(ÇKV) yöntemlerinin genel özellikleri ve yapısına, avantajlarına, karar probleminin çözümünde sürecin hangi aşamasında yararlanılabileceğine ilişkin bilgiler vermeye çalışan bu çalışmanın kültürel miras alanlarının korunmasında alternatif çözüm önerileri arayan araştırmacılara ve karar vericilere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Anonim, (2008). http://icip.icomos.org/downloads/ICOMOS_Interpretation_Charter_ENG_04_10_08.pdf. Erişim Tarihi: 18.09.2022
- Anonim, (2022a). <https://www.unesco.org.tr/Pages/149/44> Erişim Tarihi: 24.09.2022
- Anonim, (2022b). https://tr.wikipedia.org/wiki/Karar_verme Erişim Tarihi: 10.09.2022
- Anonim, (2022c). <https://www.ticimax.com/blog/kantitatif-ve-kalitatif-arastirma-nedir-farklari-nelerdir> Erişim Tarihi: 12.09.2022
- Asatekin, N. G. (2004). *Kültür ve doğa varlıklarımız: neyi, niçin, nasıl korumalıyız?*. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Aytekin, A. ve Durucasu, H. (2020). *Çok kriterli karar problemlerine yönelik yeni bir ölçek: aralıklı ve aşamalı tercih-önem ölçeği*. Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Teori ve Araştırmalar. Der., Erdem Sarıkaya, Ankara: Gece Kitaplığı, 453-474.
- Çelikkilek, Y. (2018). *Çok kriterli karar verme yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çelikten, M., GILIÇ, F., Çelikten, Y., ve YILDIRIM, A. (2019). Örgüt yönetiminde karar verme süreci: bitmeyen bir tartışma. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 15(2).
- Dağdeviren, M., & Eraslan, E. (2008). Supplier selection using PROMETHEE sequencing method. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University*, 23(1), s.69-75.

- Della Spina, L. (2020). Adaptive sustainable reuse for cultural heritage: A multiple criteria decision aiding approach supporting urban development processes. *Sustainability*, 12(4), 1363
- Erdoğan, E. ve Çetinkaya, M. (2019). Unesco Dünya Kültürel Miras Alanları ve Koruma Sorunları: Konya Çatalhöyük Örneği. *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, 5(31), 1641-1653.
- Ferretti, V., Bottero, M., & Mondini, G. (2014). Decision making and cultural heritage: An application of the Multi-Attribute Value Theory for the reuse of historical buildings”. *Journal of Cultural Heritage*, 15(2014), 644-655.
- Ferretti, V., & Comino, E. (2015). An integrated framework to assess complex cultural and natural heritage systems with Multi-Attribute Value Theory. *Journal of Cultural Heritage*. 16(2015), 688-697.
- Hwang, C. L., & Yoon, K. (1981). *Methods for multiple attribute decision making*. In *multiple attribute decision making* (pp. 58-191). Berlin, Heidelberg: Springer.
- ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (2013). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf Erişim Tarihi: 04.09.2022
- Lee, S., & Walsh, P. (2011). SWOT and AHP hybrid model for sport marketing outsourcing using a case of intercollegiate sport. *Sport management review*, 14(4), 361-369.
- Mourato, S., & Mazzanti M., (2002). *Economic valuation of cultural heritage: evidence and prospects*. Assessing the Values of Cultural Heritage, Getty Conservation Institute Research Report, Getty Center, Los Angeles, 51-73.
- Öztel, A. (2016). “Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi Seçiminde Yeni Bir Yaklaşım”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pohekar, S.D., & Ramachandran, M. (2004). “Application of multi-criteria decision making to sustainable energy planning-a review”. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 8(2004), 365–381.
- Polat, D. Ş. (2000). “Askeri helikopter alımı problemine analitik hiyerarşi metodu ile bir yaklaşım”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ragheb, G. A. (2021). Multi-criteria decision making of sustainable adaptive reuse of heritage buildings based on the A'WOT analysis: A case study of cordahi complex, Alexandria, Egypt. *Planning*, 16(3), 485-495.

- TDK (2022). Güncel Türkçe Sözlük. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 03.09.2022
- Tekin, M. (2008). *Sayısal Yöntemler*. Ankara: Nobel Kitap.
- Tsoukiàs, A., Montibeller, G., Lucertini, G., & Belton, V. (2013). Policy analytics: an agenda for research and practice. *EURO J Decis Process 1*, 115–134
- UNESCO (1972). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi. <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> Erişim Tarihi: 04.09.2022
- Yıldırım, B. F., ve Önder, E. (2015). *Çok kriterli karar verme yöntemleri*. Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım.
- Yuan, Z., Wen, B., He, C., Zhou, J., Zhou, Z., & Xu, F. (2022). Application of multi-criteria decision-making analysis to rural spatial sustainability evaluation: a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(11), 6572.